

De verzwegen genocide

Een grote groep Sinti en Roma, sommigen met een witte roos in de hand, liep op 19 mei 2019 in een stille tocht door voormalig kamp Westerbork. In 1944 vertrok van hier het Zigeunertransport met als eindbestemming Auschwitz. In filmbeelden van dat transport kijkt [Settela Steinbach](#) vlak voor het sluiten van de wagon naar buiten. Dat beeld zou een iconische foto van de Jodenvervolging worden. Tot in de jaren negentig wist niemand dat dat niet een Joods meisje betrof maar een Sinti meisje...

Settela Steinbach

Door Anita van der Hulst en Paul Öfner

Veelzeggend is dat Roma en Sinti zelf deze vergissing nooit hebben rechtgezet. Over de oorlogsslachtoffers en de eigen trauma's werd niet gesproken, ook niet in eigen kring. Terugkijkend op de tijd vlak na de oorlog zegt een Auschwitz-overlevende in 2000: *'De eerste tijd kon je er ook niet over praten, je was veel te bang. Je was bang dat als je je mond opendeed, je vergast zou worden. Dat is zelfs nu nog een panische angst.'*

In de eerste oorlogsjaren werd door de Duitse bezetter in Nederland

weinig notitie genomen van woonwagenbewoners, de categorie waaronder Sinti en Roma vielen. Dat veranderde vanaf 1942 toen de woonwagenbewoners verplicht werden een standplaats te kiezen op een van de 27 bewaakte verzamelkampen. Voor velen was dit het sein dat het net zich ging sluiten. Uit angst verlieten ze hun wagens en trokken in leegstaande woningen, vooral in Den Haag en in mindere mate in Amsterdam. Sommigen doken onder in de vrije natuur en een enkeling nam met wagen en al de wijk naar België.

Op 29 maart 1943 werd ook in Nederland het Duitse Auschwitz-decreet van kracht, dat bepaalde dat alle ‘*zigeunerachtige personen*’ naar vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau moesten worden gedeporteerd. In het grootste geheim werd een ‘centrale aanhouding’ voorbereid. Eerst merkten burgemeesters en plaatselijke politie mensen als ‘*zigeuner*’ aan.

Vervolgens brachten na een razzia op 16 mei 1944 om 7.00 uur 's ochtends politie, marechaussee en landwachten 565 personen naar Westerbork over. Dat ze niet door de nazi's maar door de Nederlandse politie zijn opgepakt is nog altijd een open wond [...]. Bovendien waren die gezagsdragers blijkbaar overijverig te werk gegaan, want de Duitsers in Westerbork lieten meteen 320 mensen weer vrij, hetzij omdat zij ‘*germaanse zigeuners*’ waren (Nederlandse woonwagenbewoners), hetzij omdat zij over een bescherming biedende nationaliteit beschikten (Zwitsers, Guatemalteeks).

De overgebleven 245 Sinti en Roma werden drie dagen later, op 19 mei 1944 van Westerbork naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd. Slechts 31 van hen zouden terugkomen. Na het avondappel van 2 augustus 1944 werden de laatste 2.897 Roma en Sinti, waaronder ook Nederlandse, uit het Zigeunerfamilienlager per vrachtwagen afgevoerd naar de Crematoria II en V en daar in de uitkleedruimten gedreven. Sommigen zouden zich tot op het laatst blijven verzetten. Het *Zigeunerfamilienlager* in Auschwitz-Birkenau had toen 17 maanden bestaan en in die periode waren meer dan 19.300 Sinti en Roma vermoord.

Angst bij de naoorlogse generaties

Na de bevrijding overheerste bij de mensen die hadden kunnen onderduiken de moordende onzekerheid over het lot van gedeporteerde familie. De vader van Settela Steinbach ging dagelijks naar het station in de hoop dat er nieuws was over zijn vrouw en tien kinderen. Hij had alvast kleertjes en schoentjes voor zijn kinderen gekocht. Maar geen van

allen keerden terug en naar verluidt stierf hij binnen een jaar van verdriet [..].

In de eerste jaren na de oorlog meenden beleidsmakers en hulpverleners dat Sinti en Roma hier te lande nauwelijks meer voorkwamen. Op 9 juli 1949 berichtte de Katholieke Illustratie: *‘Zigeuners ziet men in Nederland bijna niet meer. De Duitsers hebben hen even onmeedogend uitgeroeid als de Joden.’* De Sinti en Roma die de oorlog overleefd hadden werden kil bejegend. Uit interviews voor het grootschalige onderzoek voor de Stichting Onderzoek Terugkeer en Opvang (SOTO) in 2000 kwam naar voren dat het vertrouwen in de overheid opnieuw werd geschaad door de bureaucratische ontvangst bij terugkeer uit de kampen. Toen bleek namelijk dat ze niet in aanmerking kwamen voor schadevergoeding voor de in beslag genomen woonwagens, paarden en bezittingen, zelfs als ze wisten waar ze gebleven waren.

Voor verwerking van het oorlogsleed konden zij uitsluitend terecht bij hun eigen gemeenschap en uit het [SOTO-onderzoek](#) bleek dat destijds ook de jonge generatie de angst om opgepakt te kunnen worden met de paplepel kreeg ingegoten. Een Sinti-man vertelde in 2000 dat hij zodanig de angst voor douchen van zijn moeder geërfd had dat hij nog altijd met de deur open douchte [..]. En een Sinti-vrouw vertelde in een recent interview in het kader van promotieonderzoek dat ze zich nu nog goed kan herinneren waarom zij zich eind jaren vijftig als kind niet buiten het kamp mocht wagen: *‘Dat was allemaal levensgevaarlijk! Want daar kon je weggehaald worden. Er kwamen ook dokters op school en die kwamen je een spuitje geven. Of op het kamp om TBC-kraabjes geven. Nou, mocht niet. Ik werd onder het bed gegooid.’*

Zigeunerkamp in Haarlem 1940

In de jaren vijftig en zestig trokken Sinti en Roma weer in woonwagens door Nederland en gedurende de wintermaanden stonden ze op kampjes.

Vanaf eind jaren vijftig werden de eerste grote woonwagenkampen ingericht met eigen voorzieningen als een school, een kerk en maatschappelijk werk. Tot onthutsing van de generatie die de oorlog had meegemaakt was het kamp volledig omheind en was de enige toegangsweg afgesloten met een slagboom en een politiepost. Dat leidde tot emotionele problemen bij de overlevenden van de vervolging, vertelde een Sinti-vrouw: *‘Hier op het nieuwe kamp voel ik me helemaal gevangen, omdat er draad omheen zit en daar zit verderop ook weer draad omheen. En ik ben bang omdat er maar één uitweg is. Als er weer wat gebeurt kun je nergens heen. Ja, dat doet me zeker aan de concentratiekampen denken.’*

Ervaringen met de hulpverlening

Sinti en Roma wisten geen raad met de reguliere hulpverlening en die had op haar beurt geen enkele ervaring met cliënten uit deze kring. Sinti en Roma praten niet over dergelijke gevoelens. Zo is de traditie om de doden te laten rusten een gebruik dat tot op de dag van vandaag geldt, ook op begrafenissen, zegt een Sinti-vrouw die in de jaren vijftig geboren is kortgeleden in een interview: *‘Dat diegene die iemand verloren heeft jou ziet, dat is genoeg. Je gaat niet naar diegene toe en condoleert ’m, nee. Diegene ziet jou en dat geeft al meer gevoel van “Beileid”, zeg maar.’*

Het niet uiten van gevoelens geldt in versterkte mate als het oorlogservaringen betreft. Voor de in 1973 ingestelde Wet uitkeringen vervolgingssslachtoffers 1940- 1945 (WUV), moesten Sinti en Roma om in aanmerking te komen voor een uitkering aantonen dat ze blijvende lichamelijke of psychische schade hadden overgehouden aan de oorlog. Aanvankelijk vroegen zij maar mondjesmaat een uitkering aan omdat ze er niet van op de hoogte waren. Sommigen wilden geen uitkering, omdat ze die beschouwden als een besmette afkoopsom voor hun vermoorde familieleden en daarom dit ‘bloedgeld’ niet wilden aannemen [...].

Voor wie wel een uitkering aanvraagde bleek de complexe aanvraagprocedure een obstakel te zijn. Alleen al het aanvraagformulier vormde een beletsel. Dit omdat Roma en Sinti tot in de jaren vijftig goeddeels analfabeet waren. Hun kinderen die in jaren zeventig wel al op een kampschool hadden gezeten waren laaggeletterd. Het duurde tot in de jaren negentig totdat de laatste rechthebbenden een WUV-uitkering

toegekend kregen.

Ook vormde een probleem dat er tussen keuringsartsen en Sinti en Roma sprake is van diepgaande miscommunicatie. In de spreekkamer lukte het de aanvragers niet om woorden te vinden voor hun oorlogstrauma's, vertelde een Sinti-man: *'Ze begrijpen ons niet. In gesprekken met psychiaters liepen de mensen huilend weg en dan werden ze later afgewezen voor een uitkering. Men is zich er niet van bewust hoe diep het zit'*. Sommigen kenden bijvoorbeeld destijds het begrip *'psychische klachten'* niet, ook al hadden ze last van nachtmerries en angstaanvallen, zei een Sinti-man: *'Altijd werden we doorgezaagd op lichamelijke klachten en nooit is ons verteld dat het ook ging om psychische klachten. Al die jaren heb ik geleden onder een 's nachts huilende moeder. Nieuwjaarsdag was altijd het ergste. Zelf kan ik ook het geluid van vuurwerk niet verdragen.'*

Late erkenning als oorlogsslachtoffers als zout in de wonde | Naast het optreden van de Nederlandse politie en de onverschilligheid van de overheid vlak na de oorlog heeft ook de late erkenning als oorlogsslachtoffers blijvende littekens veroorzaakt, ook bij de naoorlogse generaties. Pas in de jaren zeventig erkende Duitsland dat Sinti en Roma net als Joden op raciale gronden waren vervolgd en niet op grond van een aan hen toegeschreven asocialiteit en criminaliteit.

Sinti en Roma voelden zich ook in Nederland terecht genegeerd door de naoorlogse overheid, zoals ook bevestigd werd door het SOTO-onderzoek. Alle getroffen en kregen begin jaren tweeduizend een eenmalige financiële uitkering voor materiële en immateriële schade als vorm van rechtsherstel. Voor Sinti en Roma werd voor dit doel dertig miljoen gulden vrijgemaakt. Na het verstrekken van persoonlijke uitkeringen bleken er nog miljoenen rechtsherstelgeld over te zijn bestemd voor doelen in het algemeen belang van de doelgroep. Daartoe werd het Nederlands Instituut Sinti en Roma opgericht dat in 2012 ten onder ging aan financieel en bestuurlijk wanbeleid van de burgerbestuurders.

Tragisch genoeg werkt dit geld door onderlinge na-ijver nu als splijtzwam. De Sinti en Roma, wier families al voor de Tweede Wereldoorlog in Nederland waren en die hier geleden hebben onder de vervolging, hebben er moeite mee dat ook Roma die na de oorlog uit OostEuropa naar Nederland gekomen zijn er aanspraak op kunnen

maken. Het indirecte gevolg hiervan is dat Sinti en Roma op dit moment – ondanks dat er initiatieven zijn – niet beschikken over een daadkrachtige zelforganisatie die als gezaghebbende gesprekspartner met de overheid aan tafel kan zitten.

Een uitvloeisel van de late erkenning en de eigen zwijgzaamheid is dat er bij het Nederlandse publiek nog altijd weinig bekend is over het oorlogslot van Sinti en Roma. Wel maakt de aandacht ervoor de laatste jaren een inhaalslag. In 2011 sprak overlevende [Zoni Weisz](#) de Duitse Bondsdag toe bij de Duitse herdenking van de Holocaust, als eerste vertegenwoordiger van de Sinti en Roma ooit. De NS-tegoeden voor de mensen die het spoorwegbedrijf vervoerd heeft richting de vernietigingskampen gelden ook voor Sinti en Roma. En op het Holocaust Namenmonument zullen ook de namen van de vermoorde Sinti en Roma komen te staan. Dat verzacht enigszins de pijn van de vergeten genocide.

Bron: Magazine Impact Onderzoek